Romanoslavica XLIV

RAFINAMENTUL PSIHOLOGICULUI ÎN PROZA SCRIITORULUI BULGAR KONSTANTIN KONSTANTINOV

Cătălina PUIU

„Spaţiul e paradisul, timpul e infernul"

M. Cărtărescu, *Orbitor*

Într-o lume literară bulversată de schimbările istorice cauzate de războaie, într-un mediu intelectual ce pendulează între tematică rurală şi problematică citadină, un prozator dintre cei mai rafinaţi ţine morţiş să urmeze calea psihologismului proustian. Ne aflăm aşadar la începutul anilor '30 ai secolului trecut. Bulgaria este încă o ţară agrară şi tema satului este predominantă în peisajul literar şi artistic. Proza citadină îşi începe timid parcursul imprevizibil, dar acest lucru nu o împiedică să contrarieze aşteptările paşnicului cititor bulgar, obişnuit cu literatura tradiţionalistă a lui Ivan Vazov, Elin Pelin sau Iordan Iovkov[1].

Spirit inovator, format la şcoala franceză şi rusă[2], păstrător al patriotismului renascentist bulgar, Konstantin Konstantinov este unul dintre autorii de seamă ai perioadei interbelice, admirat de unii, contestat de alţii[3]. Debutul literar îl găseşte alături de scriitori valoroşi ai începutului de veac. Iordan Iovkov, Nikolai Liliev, Boian Penev, Dora Gabe. Fascinat de profundele spaţii ale sinelui, de locul în care contrariile se atrag, Konstantin îşi alege un nou parcurs ce-i dezvăluie, de-a lungul timpului, măsura talentului. A scrie proză este pentru el, indiferent că e vorba de povestiri, jurnale de călătorie, proză memorialistică, eseuri, romane, un proces complex de înţelegere şi apropiere de psihologicul uman. „Lumea trebuie schimbată, pentru că e prea plină de durere, suferinţă, cruzime, urâţenie, minciună şi falsitate"[4] – notează prozatorul.

Povestirile citadine din volumele *Clasa a treia* (1936), *Zi după zi* (1938), *Ora şapte dimineaţa* (1940), asupra cărora ne-am oprit, reflectă cu prisosinţă mizeria şi

[1] V. pe larg direcţiile literare dominante în anii '30 în Bulgaria, în I. Sarandev, *Българска литература 1918-1945,* I (Literatura bulgară, 1918-1945)*,* Sofia, 2004, p.5.
[2] K. Konstantinov este un foarte bun traducător al operei lui Puşkin, Tolstoi, Turgheniev, Flaubert, Zola, Verlaine, S. Exupery.
[3] Sarandev, *op.cit.,* p.316.
[4] *Idem*.

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)

umilinţa unei lumi mărunte, cenuşii, previzibile, bântuite de nostalgia trecutului, indiferente la perspectiva viitorului. Cu toate acestea, privirea autorului nu este una critică, compasiunea, şi umanismul sunt atributele ei. „În operele lui Konstantinov – afirmă istoricul literar Svetlozar Igov – bunătatea, răutatea, dragostea, compătimirea nu sunt doar categorii ale moralităţii, ele sunt văzute ca o componentă intrinsecă a sufletului omenesc”[5]. Resemnarea şi iubirea, tristeţea care nu se diluează în pesimism sunt sentimente cu care autorul priveşte neînsemnătatea, micimea omului din orăşelele de provincie şi posibilităţile lui limitate de a schimba în vreun fel realitatea.

Unul dintre laitmotivele ce revin frecvent în paginile naraţiunilor lui Konstantinov este călătoria. Aproape în fiecare povestire avem de-a face cu un voiaj. Mare iubitor de necunoscut, cutreierând Bulgaria şi străinătatea, Konstantinov îşi exhibă astfel pasiunea pentru meleaguri neştiute. Fie că merg cu maşina, în secvenţa *O noapte*, fie cu vaporul în *Cenuşă*, *De-a lungul râului* sau cu trenul în *Clasa a treia, În tren, Ora şapte dimineaţa*, toate personajele sunt călătoare. Fără a avea deschiderea simbolurilor tradiţionale, călătoria la Konstantinov se doreşte semnificativă doar ca o regăsire nedorită a unor teritorii interioare, o căutare sau, mai degrabă, o fugă de sine. În timpul acestei călătorii, sub influenţa unei ambianţe îmbătătoare – parfumul florilor de tei în naraţiunea *O noapte*, miasmele canalelor veneţiene în *Cenuşă* sau paharul cu licoare necunoscută şi atmosfera uşor suprarealistă în *Ora şapte dimineaţa* – se produce declicul, metamorfoza, conştientizarea unei stări de fapt nemulţumitoare. Călătoria devine astfel o incursiune psihologică în trecutul mai mult sau mai puţin curat al personajelor:

> Tânăra femeie închise ochii şi se chinui să adoarmă, dar în zadar. Brusc simţi în palmă şi în degete fiorul unei strângeri de mână importante pentru ea, închise ochii încetişor şi i se păru că simte din nou pe gură buzele lui fierbinţi şi umede – o dată, de două ori, de trei ori! Asta era, acea demult uitată amintire a unei relaţii atât de profunde, arzătoare, unice în viaţa ei, ascunsă chiar unul de celălalt, ce durase doi ani, într-un timp atât de îndepărtat! Acele sărutări fugare, tăcute, în seara plecării lui, plecare ce semăna mai mult cu o fugă. De ce a fost nevoie de toate astea? ... De ce?[1]

Textul inserează scurte descripţii ale naturii ce au menirea de a evidenţia anatomia sufletului. Cu un extraordinar simţ al detaliului, autorul pătrunde şi diseacă fiecare trăire. Călătoria în spaţiu e dublată de călătoria în trecut. Personajele se întorc într-un univers obscur, îndepărtat, pierdut în umbra timpului:

> Tânara femeie privea cum se pierd în depărtare luminiţele răzleţe ale portului, cum marea se varsă treptat în cerul lăptos şi tulbure. Acolo, în acea îndepărtare înceţoşată se scufunda, nelăsând nici un fel de amintire, tot ce trăise, văzuse, simţise în cele treizeci-patruzeci de zile:

[5] S. Igov, *История на българската литература* (Istoria literaturii bulgare), Sofia, 2002, p.723.
[1] K. Konstantinov, *Пепел* (Cenuşă), în vol. *Избрани разкази и пътеписи*, Sofia, 1968, p.30.

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)

oraşe, locuri, muzee... totul dispărea undeva departe, pierzându-şi valoarea, şi cel mai straniu era faptul că în sufletul ei nu simţea nici un regret...[1]

Schimbarea se produce pe timpul nopţii. „Noaptea e teritoriul umbrelor, al diferenţei anevoioase – după cum remarcă Valeri Stefanov în a sa *Istorie a secolului XX*. – Amintirea, visul, iluzia sunt şi ele teritorii ale umbrelor, care se ivesc din când în când, vag, nedesluşit [...]. Noaptea e un spaţiu al contopirii aparte, un melanj de atingeri, contururi, năluciri, siluete alungite şi spaime profunde”[2]. De aceea, nici oamenii, nici clădirile nu au umbre, „personajele, spune Konstantinov, sunt doar nişte imagini ale fanteziei, care, din moment în moment, vor dispărea în bezna verzuie”[3]. Din acest moment-cheie, al schimbării, imperceptibil cititorului sau celorlalţi protagonişti ai povestirii, eroii poartă amprenta a ceea ce devin; o stare de indiferenţă posacă la tot ce înseamnă fapte viitoare îi copleşeşte, un soi de involuţie incertă îi aşteaptă:

> Soţul, culcat comod în comportamentul gol, dormea pe bancheta din faţă. Ea privi această faţă liniştită, aspră, cu barba nerasă de ieri, zări stiloul scump care ieşea din buzunarul de la piept şi, brusc, ceva cu totul străin ei, aproape duşmănos, amestecat cu un sentiment confuz de repulsie, se cuibări în sufletul ei. Dintr-odată se simţi absolut singură, ca într-o ţară necunoscută, ruptă de tot ce avusese vreodată valoare pentru ea[4].

La începutul călătoriei eroii sunt liniştiţi, cuprinşi de o fericire calmă: „totul se contopea într-un sentiment de plinătate, de acalmie şi siguranţă, care se reflecta pe feţele lor într-o expresie de fericită încredere”[5]. În secvenţa *Ora şapte dimineaţa* femeia se simte „plină de viaţă, cuprinsă de o aşteptare liniştită şi veselă”[6]. Urcaţi în ultimul moment pe vapor, protagoniştii povestirii *Cenuşă* sunt pătrunşi de „o stare diafană de uşurare şi calm, în care nu-şi făcea loc nici un gând, şi în care se află, poate, fericirea adevărată”[7]. Treptat naraţiunea avansează, iar starea lor se schimbă. Nelinişte, înfrigurare, chiar frică, amestecate cu o nepăsare aparentă îi copleşesc. Nu ştiu ce obscuritate tenebroasă îi învăluie, îi străbate, îi ademeneşte. Jocul între vis şi realitate, între reverie şi aievea se amplifică, ba chiar la un moment dat prezentul rămâne într-un con de umbră. Personajele, uşor ambiguie, exclamă: „Frumos, nu-i aşa? Ca într-un vis...”[8] sau „– Spuneţi! Nu-i aşa că totul e un vis?”[9] Konstantinov este un autor preocupat de

---

[1] *Idem*, p.32.
[2] V. Stefanov, *Българска литература XX век* (Literatura bulgară secolul al XX-lea), Sofia, an, p.122.
[3] Konstantinov, *Cenuşă*..., p.28.
[4] *Idem,* p.32
[5] *Ibidem,* p.25.
[6] K. Konstantinov, *Седем часа заранта* (Ora şapte dimineaţa), în *vol. cit*., p. 155.
[7] *Idem*, *Cenuşă*..., p.27.
[8] *Idem*, *Една нощ* (O noapte), în *vol. cit*., p.326.
[9] *Idem*, *Cenuşă*..., p.30.

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)

relativizarea graniţei dintre ficţiune şi realitate, dovadă fiind insistenţa cu care revine asupra motivului visului.

Rătăcite pe un culoar al vieţii, eroii îşi amintesc senzaţiile voluptoase ale unei legături incestuoase şi, din acel moment, încep să trăiască în umbra trecutului. Salturile în trecut sunt tipic proustiene. Doar că *În căutarea timpului pierdut* flash-back-ul se face la contactul cu o prăjitură şi este reiterat, pe când la Konstantinov revenirea în timp este singulară şi se produce sub influenţa unei miresme. Cei doi soţi din povestirea *O noapte* sunt întâmpinaţi în micul orăşel de provincie unde trebuie să înnopteze de o „tăcere abisală". Aerul încărcat de parfumul teilor în floare îi îndeamnă la reverie, îi conduce într-o lume a visului, ameţitoare: „Aerul era călduţ, dulceag, de un straniu năucitor […] şi pătrundea tenace, ca un fior profund şi tulburător"[1].

La Veneţia, în plimbarea de seară, doctoral, Vesela şi pictorul Raşev sunt învăluiţi de o atmosferă verde-cenuşie, posomorât-melancolică:

> Gondola plutea pe Canal Grande, apoi coti pe canale înguste şi perpendiculare, întunecoase, misterioase, cu apa murdară şi încărcată de miasme. […] Tăceau, şi din când în când, pictorul le arăta vreo casă părăsită: „Aici a locuit Tiepolo… În biserica asta sunt fresce de Veronese…"[2]

Regăsim în toate naraţiunile lui Konstantinov idea bergsoniană a timpului ca o scurgere constantă, întreruptă de momente din trecut cu valoare egală cu cele din prezent. Numai că la Konstantinov polii sunt uşor inversaţi. Dacă la Proust, care foloseşte această teorie, trăirile anterioare sunt mai vii decât prezentul şters, aici trăirile prezentului sunt acute, dar ele se subordonează unei întâmplări trecute reprobabile. Din acel moment orice faptă sau întâlnire viitoare, suportă povara indiferenţei. În povestirea *O noapte* bărbatul e copleşit de un teribil, înspăimântător sentiment de singurătate:

> Din tot corpul şi sufletul, dintr-odată el se simţi departe de cele petrecute, vedea fiecare amănunt al vieţii anterioare, dar cu un asemenea sânge rece, aşa cum fluturele îşi priveşte coconul din care tocmai a ieşit. Şi straniu, în toate astea nu simţea nici un fel de împotrivire, doar o indiferenţă totală şi încă ceva – un brusc sentiment de singurătate, pe care, pentru întâia oară, îl simţea atât de invicibil[3].

Călătoria devine astfel un nedorit prilej de schimbare, iar de acum înainte, eroul nu mai are nici un fel de aşteptări. „Începea din nou, o lungă, identică cu celelalte, plictisită de sine zi"[4]. La fel de singură se simte Vesela din secvenţa narativă *Cenuşă*,

---

[1] *Idem*, *O noapte,* în *vol. cit*., p.326.
[2] *Idem*, *Cenuşă*..., p.30.
[3] *Idem*, *O noapte*..., p.334.
[4] *Idem.*

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)

după întâlnirea inopinantă cu pictorul Raşev. „Dintr-odată se simţi absolut singură, ca într-o ţară necunoscută, ruptă de tot ce avusese vreodată valoare pentru ea”[1].

Aceeaşi senzaţie de singurătate, de pustietate „ca într-o ţară străină, ruptă de tot şi de toate care avuseseră importanţă pentru ea”[2] este resimţită de eroina povestirii *Ora şapte dimineaţa*, dar aici finalul va fi unul purificator. Proaspăt divorţata femeie, în aşteptarea viitorului soţ, fost amant, care trebuia să ajungă în gară la ora 7 dimineaţa, alege moartea ca gest salvator, inatacabil pentru o faptă blamabilă.

Interesantă ni se pare soluţia narativă aleasă de Konstantinov pentru celălalt personaj al povestirii. Partenerul nu resimte transformarea pe aceeaşi lungime de undă. La el, metamorfoza este exterioară, la nivelul simţurilor, al incompatibilităţii cu lumea înconjurătoare. Dacă la începutul povestirii, soţia este interesată doar pentru câteva ore de aceste „mici orăşele, acoperişuri joase, existenţe mărunte, insesizabile, care sunt ceea ce ea auzise să se numească – popor”[3], la final se bucură că scapă de ceva neplăcut, iritant, potrivnic ei. Şi nu conştientizează metamorfoza soţului în momentul în care el spune la plecare: „La ce să ne mai grăbim? Ce poate să ne mai aştepte?”[4]

Ficţional, personajele sunt lipsite de privilegiul numelui. Absenţa numelui, în cazul de faţă, indică, de fapt, nonidentitatea, oferind cititorului posibilitatea de a extinde situaţiile date la un cadru general. Eroii lui Konstantinov, spune criticul literar Ivan Sarandev, sunt „neliniştiţi, cuprinşi de un fel de nerăbdare, în aşteptarea unei schimbări majore şi îngrijorătoare. [...] Ei îşi împart existenţa între amintiri şi speranţe şi în felul acesta măsoară adevărata dimensiune a nefericirii lor”[5].

Schimbarea majoră se va produce sub efectul unei amintiri. Aşa cum la Proust, madlena pe care o mănâncă personajul din *În căutarea timpului pierdut* declanşează întoarcerea în trecut, la Konstantinov o simplă vagă, senzaţie de „ceva cunoscut, o întâmplare uitată, în dezacord cu trecerea timpului”, naşte amintiri uitate, nedorite, ascunse într-un ungher al inimii. „Amintirea nu este un lucru mort, spune Konstantin Konstantinov –. Amintirea este o altă realitate în care noi participăm cu o dublă existenţă – cea prezentă şi cea din trecut. Viaţa noastră este de fapt numai o acumulare de amintire”[6].

Din nefericire, incursiunea în trecut naşte îndoieli, nelinişti, sentimente vinovate. Finalul este marcat de o stare lucidă, amară, de o indiferenţă rece, tăioasă. Viitorul devine o stare de fapt cenuşie, fetidă, de nemulţumire de sine şi de cei din jur:

---

[1] *Idem*, *Cenuşă*..., p.31.
[2] *Idem*, *Ora şapte dimineaţa...,* p.162.
[3] *Idem*, *O noapte*..., p.327.
[4] *Idem*, p.334.
[5] Sarandev, *op.cit.,* p. 314.
[6] *Idem*.

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)

Ochii lui, bulbucaţi şi strânşi, priveau înainte fără emoţie sau nerăbdare. În jur era acelaşi cunoscut peisaj dintotdeaunea. Drumul lăptos se întindea nemărginit şi deasupra lui, deasupra maşinii care gonea, deasupra întregului pământ atârna un cer imens şi gol[1].

Finalului îi lipseşte seninătatea narativă şi cunoscuta moralitate. Aparent normal, monoton, de o acalmie sumbră, textul seamănă cu cel din povestirea *Cenuşă*:

Afară începea să se crape de ziuă. Lumina difuză şi plumburie atârna deasupra pământului întunecat, iar trenul gâfâind, abia-abia se căţăra prin ea. Cerul era jos, neînsorit şi inexpresiv. Deasupra acestui peisaj inert cobora încet o nouă zi, născută deja moartă[2].

În schimb, în *Ora şapte dimineaţa* atmosfera se purifică după actul sinucigaş al eroinei, act ce spală păcatul adulterului:

Privi din nou spre fundul puţului [...]. Hotărâtă, [...] sări peste balustrada joasă de fier şi păşi în gol. Jos se auzi doar un zgomot moale, surd. Cântecelul se auzea în continuare la fel de vesel în aerul curat al dimineţii[3].

„Povestirile lui Konstantinov nu au o structură narativă complexă, nici tema nu e neobişnuită, dar sunt bogate în descrieri psihologice şi abundă în detalii fine ale sufletului omenesc”[4] – remarcă istoricul literar A. Svilenov. Scriitură de o puternică plasticitate, complexă la nivel stilistic, proza reflectă un extraordinar simţ al limbii. Imaginile narative sunt dublate de percepţii vizuale, auditive şi tactile, graniţele devin fluide, totul se contopeşte într-o sinteză inedită:

O, doamne, ce noapte ciudată!... Minunată şi grea. Când s-a culcat, mirosul ăsta călduţ, dulceag, înfiorător parcă ar fi vrut să o sugrume. Îi intra ca un praf foarte fin în nări, în gât, înăuntrul ei, intra şi un fel de oboseală neclară până în vârful degetelor care, în acelaşi timp, nu o lăsa să adoarmă[5].

Registrul sinonimic pare la prima vedere doar un joc al cuvintelor, dar ascunde un profund simţ al esteticii cenuşiului, fetidului, apăsătorului:

O lumină crepusculară tulbure, gălbuie se ivi în spatele ferestrelor. Seara plouase, o ploaie rece, mocănească, care se oprise târziu şi se transformase, în timpul nopţii, într-o ceaţă

[1] Konstantinov, *O noapte...,* p.334.
[2] *Idem*, *Cenuşă...,* p.32.
[3] *Idem*, *Ora şapte dimineaţa*.., p.172.
[4] A. Svilenov, *Речник на българската литература* (Dicţionar de literatură bulgară)*,* Sofia, 1967, p.245.
[5] Konstantinov, *O noapte...,* p.330.

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)

groasă, gri-gălbuie, inertă. [...] Se îmbrăcă, deschise fereastra şi, înainte să iasă, privi afară. Ceaţa densă şi gălbuie se furişă în cameră, umedă, rece şi palpabilă ca o fiinţă vie[1].

Mai mult, succesiunea de imagini fragmentare ce unesc trecutul şi prezentul se contopesc într-un amestec ciudat de ambiguitate, ironie, introspecţie psihologică şi nasc în cititor un sentiment „întunecat şi deznădăjduit”[2].

Considerat în prezent de critica bulgară „unul dintre cei mai rafinaţi stilişti bulgari”[3], Konstantin Konstantinov a rămas într-un con de umbră pe deplin nemeritat în perioada comunistă. Naraţiunile sale sunt efectul unui susţinut travaliu intelectual şi se impun printr-o calitate rară la acea vreme – disecţia psihologică. La ora actuală proza sa merită o reevaluare serioasă şi o recunoaştere universală. Scriitor cu totul aparte în peisajul literar interbelic, Konstantin Konstantinov ni se dezvăluie ca un talentat peisagist al nebănuitelor profunzimi sufleteşti, proza sa înscriindu-se pe filonul început de Marcel Proust, Leo Tolstoi, Man Blecher sau Camil Petrescu.

Bibliografie:

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicţionar de simboluri,* Bucureşti, Editura Aramis, 1993

Ganceva, Bistra, *Пресъствие на автора в художествена та проза на Константин Константинов*, „Литературна мисъл”, 1974, 5, p.2.

Ganceva, Bistra, *Черти от психологизма на Константин Константинов*, „Септември”, 1975, кн.11

Igov, Svetlozar, *История на българската литература*, Sofia, 2002

Sarandev, Ivan, *Българска литература 1918-1945*, I, Sofia, 2004

Stefanov, Valeri, *Българска литератураXX век*, Sofia, 2003

Zarev, Pantelei, *История на българската литература,* IV, Sofia, 1976

[1] *Idem*, *Ora şapte...,* p.160.

[2] P. Zarev, *История на българската литература* (Istoria literaturii bulgare)*,* vol. IV, Sofia, 1976.

[3] Sarandev, *op. cit.,* p. 314.

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)

Summary

In a literary world torn by the historical changes caused by wars, in an intellectual environment that oscillates between the rural thematic and the urban problems, one of the most refined prose writers follows the path of the Proustian psychology. Innovative spirit, formed by the French and Russian school, preserver of the Bulgarian patriotism of the Renaissance, Konstantin Konstantinov is one of the notable authors of the inter-war period, admired by some and disputed by others. Fascinated by the profound spaces of the inner self, by the place in which opposites attract, Konstantin chooses a new path, which reveals, in time, the extent of his talent. Writing prose is for him, regardless if we are talking about stories, travelling journals, memorialistic prose, essays or novels, a complex process of understanding and getting in touch with the human psychology. Talented writer of the unknown depths of the human soul, he follows the lead initiated by Marcel Proust, Leo Tolstoi, Max Blecher or Camil Petrescu.

BDD-A24253 © 2008 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:49 UTC)